

ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО КРАЇН ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ

Слободян Н. В.

Близький Схід, в цілому, та країни Перської затоки, зокрема, займають провідне місце у зовнішній політиці США, Європейських держав та Росії. Цей регіон має стратегічне значення і для України. Національні інтереси України в Перській затоці вимагають першочергового розвитку економічних відносин з країнами регіону, що визначається традиційними (з часів СРСР) торговельно-економічними зв'язками, значним обсягом товарних ринків та їх відносною невибагливістю, щорічно зростаючим товарообігом із стійким позитивним для України сальдо, перспективами збуту продукції військово-технічного призначення та ремонту військової техніки й озброєння радянських зразків, наявністю запасів сировинних та енергетичних ресурсів, можливостями участі в реалізації перспективних проектів розвитку інфраструктури цих країн, надання транзитних послуг для руху їхніх товарів як на європейські ринки, так і у зворотному напрямку.

Вагоме значення для реалізації зовнішньополітичної та економічної стратегії України в даному регіоні має Іран. Сьогодні особливу позицію в Перській затоці займає Іран, який, завдяки зусиллям американської дипломатії, опинився у певній зовнішньополітичній ізоляції. Ісламська революція в Ірані є прикладом не тільки протистояння західній модернізації, але також і спробою адаптації суспільства до змін без порушення його культурної цілісності. Геостратегічне розміщення Ірану дає йому можливість слугувати мостом між Центральною, Південною, Східною Азією та Європою.

Іран – друга після Саудівської Аравії нафтова держава, яка має прибуток від експорту нафти близько 20 млрд дол. на рік. Це дозволяє країні мати значні збройні сили і здійснювати масштабні переозброєння. На Заході панує думка, що Іран створює інфраструктуру для виробництва ядерних озброєнь за допомогою Китаю. Але центральноазійські експерти не вважають Іран джерелом загрози безпеці регіону, оскільки нарощування власного військового потенціалу йому потрібно скоріше для формування регіонального центру сили в районі Перської затоки [Сарсекеев 2006].

Іран сьогодні активно претендує на роль тієї держави, що здатна здійснювати політичний та економічний патронаж регіону. Він має життєві інтереси щодо забезпечення стабільності в регіоні, але міжнародна ізоляція значною мірою стримує його активність. Шанси Ірану зменшуються також внаслідок домінації його власної релігійно направленої економічної моделі. Послаблення приватного сектора свідчить про те, що іранські товари поступаються якістю китайським. Іран не здатний запропонувати сучасні технології, які вкрай потрібні новим незалежним державам регіону. Зокрема, українська держава може запропонувати Ірану інноваційні технології в легкій та харчовій промисловості, виступити постачальником ІТ-послуг для промислового розвитку іранської держави, поділитись досвідом у фармацевтичній, хімічній, машинобудівній сферах тощо.

Можливості поступового перетворення українсько-іранських взаємин у відносини стратегічного партнерства останнім часом виглядають проблематичними, враховуючи відмову України під тиском США в постачанні турбін для Іранської АЕС. Але, загалом, Київ зацікавлений у розвитку дружніх, партнерських відносин з Тегераном. І хоча зараз торгово-економічне співробітництво обох країн не можна вважати значним, воно має великий потенціал з огляду на розвиток торгівлі в межах трикутника: Україна – Туркменістан – Іран, розбудову трансазійської транспортної мережі (TRASECA), можливості постачання нафти з регіону Перської затоки на європейський континент тощо.

Сьогодні Україна та Іран переходять до нового рівня співпраці у газовій галузі – від вивчення можливостей щодо транспортування територією України іранського газу до Європи до початку опрацювання перших кроків у реалізації такого проекту. Його важливість важко переоцінити як для України та Ірану, так і для всієї Європи. Таким чином, Україна має потенційні можливості стати одним з найважливіших ланцюгів нової глобальної енергосистеми, яка поєднає Європу з Каспійським регіоном. Це закладе головні передумови формування нової геополітичної конфігурації лінією Європа – Близький та Середній Схід – США – Росія. Крім того, Україна, що заявила про готовність купувати іранський газ обсягом 10–15 млрд м³ на рік, може значною мірою зменшити російську монополію на постачання енергоносіїв до нашої країни.

Пріоритетним напрямом близькосхідної політики України протягом останніх років є іракський. Саме в Іраку українській державі довелося зіткнутись з усіма викликами і небезпеками сучасного геополітичного протистояння на Близькому і Середньому Сході. Україна постійно і послідовно виступала за мирне, політичне вирішення іракської проблеми, виключно в межах компетенції Ради Безпеки ООН. Лише тоді, коли стало очевидним, що війни з Іраком не уникнути, Україна виступила з ініціативою щодо відправлення до Кувейту РХБ-батальйону, а згодом, після закінчення воєнної операції в Іраку, приєдналася до консолідованих міжнародних зусиль з надання допомоги іракському народу у стабілізації ситуації в Іраку та його демократичному оновленні. Приймаючи відповідне рішення, Україна намагалася зробити свій посильний внесок у мінімізацію наслідків війни та нормалізацію ситуації в Іраку, а також зберегти євроатлантичне партнерство як підґрунтя європейської та світової безпеки.

Один з чинників, що вплинув на прийняття рішення РНБОУ про введення українського миротворчого контингенту до Іраку, мав суто економічний характер. Українські високопосадовці прагнули врахувати те, що тимчасова присутність миротворчих підрозділів Збройних Сил України в Іраку матиме важливе значення для забезпечення практичного залучення українських підприємств у відбудові Іраку. Спробуємо з економічної точки зору обґрунтувати попередню тезу: по-перше, Ірак є другою у світі країною за обсягами розвіданих запасів нафти і, за певних умов, може виявитися важливим альтернативним джерелом постачання енергоресурсів до України, особливо враховуючи останні “енергетичні” війни з Росією, яка стала монопольним постачальником енергоресурсів на український ринок; по-друге, до 2002 р. товарообіг України з Іракською державою складав до 300 млн доларів США на рік, тому для українського уряду було б недалекоглядним кроком втратити торгові відносини з таким перспективним партнером, тим більше, що вони можуть бути значно розширені завдяки скасуванню санкцій, згідно з Резолюцією Ради Безпеки ООН №1483.

Аналізуючи чинники, що спонукали до вводу українського миротворчого загону в Ірак, виділимо наступні:

– прагнення покращити міжнародний імідж України в очах зарубіжних партнерів після низки скандалів;

- сподівання на активну економічну участь України у відновленні енергетичної та промислової інфраструктури Іраку;
- демонстрація військової боєздатності на прикладі миротворчого загону перед партнерами з НАТО з метою тісної співпраці у майбутньому;
- стабілізація внутрішньої політичної ситуації в Україні у зв'язку з активними виступами тогочасної опозиції;
- незважаючи на різке засудження американської війни в Іраку з боку Росії, офіційний Київ не приєднався до позиції Москви, а продемонстрував власне і незалежне бачення вирішення даної проблеми.

Крім того, варто наголосити, що Україна має чотирнадцятирічний досвід (починаючи з 1992 року) участі в миротворчих операціях (Кот Д'івуар, Косово тощо), починаючи з 1993 року ООН повернула Україні близько 180 млн дол. США як видатки, що пов'язані з миротворчою діяльністю.

Відправка українського миротворчого контингенту відповідала стратегічним та національним інтересам України не дивлячись на те, що українському контингентові в Іраку загрожувала, певною мірою, небезпека, так як, дійсно, в цій країні можливі жорстокі громадянські або ж релігійні конфлікти, розблоковуючи які можуть постраждати українські військовослужбовці. Іншими словами, саме після дислокації українського миротворчого батальйону в Іраку про Україну стали говорити як про самостійного гравця на міжнародній політичній арені, хоча раніше українську зовнішню політику розглядали як складову загальноросійської зовнішньополітичної стратегії.

Нарешті, Україні після низки скандалів, пов'язаних з плівками Мельниченка та продажем “Кольчуг”, вдалось відновити позитивний імідж держави на міжнародній арені саме через введення миротворчого батальйону до Іраку і участі українських миротворців у підтриманні миру та стабільності в регіоні.

Сьогодні закладаються підвалини довгострокового й перспективного економічного співробітництва України з Іраком. Головним змістом нинішнього етапу становлення цієї співпраці є боротьба за контракти з повоєнної відбудови Іраку через участь у міжнародних тендерах. Необхідно відзначити, що наша держава вже має чималий досвід економічної співпраці з Іраком. Так, частка України як республіки Радянського Союзу у торгівлі СРСР з

цією країною у 1970–80 роках складала понад 70 %. Саме українські спеціалісти побудували в Іраку 65 % промислових підприємств, а також гідроелектростанції на Тигрі та Євфраті, морський порт у Басрі, металургійний комбінат у Багдаді, залізничну дорогу з Іраку до Сирії.

За підрахунками українських експертів, українсько-іракське співробітництво має значні перспективи. Багдад зацікавлений в отриманні безпосередньо з України недорогої, але якісної продукції (майже 3000 найменувань), а саме: сталевих і чавунних заготовок і сільгоспобладнання, літаків і вантажних машин, газо- і нафтоустаткування, екскаваторів, морських буксирів, електромоторів і пожежного оснащення, насосів і турбін. Нині Ірак виявляє інтерес до українських труб і обладнання для транспортування нафти, а також до систем безпроводного зв'язку, продовольчих товарів тощо [www.newsukraine.com.ua, www.ua.proua.com].

Стратегічним питанням для України є диверсифікація джерел постачання нафти: доступ до близькосхідної нафти дозволить завершити формування нового трансконтинентального енергетичного коридору до Європи через територію України. Бажання працювати з іракською нафтою висловлювала “Укрнафта”, яка розвиває свою нафтодобувну мережу у світі. Крім того, цікавою є ідея транспортування нафти через Одеський нафтопереробний завод (НПЗ). Достатньо вигідним може бути варіант транспортування нафти через турецький нафтопровід до портів Середземномор'я. Приблизна схема переробки близькосхідної нафти виглядає так: іракська нафта завантажується у танкери в турецькому порту Джейхан та доставляється до нафтогавані Одеського морського порту, звідки йде реверсним трубопроводом для переробки на Одеському НПЗ. Отримані нафтопродукти згодом можуть бути реалізовані у Франції та Італії. До речі, після прийняття рішення про будівництво останньої ланки нафтопроводу Одеса–Броди–Гданськ може бути розглянутий і варіант прямого транспортування іракської нафти до Європи.

Активізується робота, особливо з початку 2004 р., у напрямі дипломатичного забезпечення національних інтересів України в Іраку. З березня 2004 р. відновила свою діяльність в Іраку українська дипломатична місія на чолі з Тимчасовим повіреним у справах України в Іраку А. Олійником. Значна увага приділяється опрацюванню механізмів постійно діючих консультацій як у

двосторонньому форматі Україна – США, так і в тристоронньому форматі Україна – США – Польща.

Візит української офіційної делегації до Іраку у листопаді 2005 року лише підтвердив важливість розвитку двосторонніх відносин. Навчання іракських студентів в українських вузах, в тому числі й військових, оснащення іракської армії, стан та перспективи участі України у відновлювальних процесах в Іраку, зокрема, відновлення матеріально-технічної бази, обслуговування та ремонт військової техніки – ось лише деякі питання співробітництва, позначені під час візиту.

За словами українського Президента В. Ющенка, на сьогоднішній день товарообіг між Україною та Іраком виріс до 100 мільйонів доларів на рік, проте цей показник міг би бути набагато більшим, як наголошує Президент України. При цьому Міністерство фінансів України вказує, що в 1998 році товарообіг між Україною та Іраком складав лише 1,5 мільйона доларів, оскільки між країнами не були налагоджені економічні зв'язки. Тому зростання товарообігу між країнами сьогодні можна розглядати як позитивну та багатообіцяючу тенденцію [www.president.org.ua].

Кажучи про нинішні “дієві проекти співпраці” України з Іраком, Президент України відзначив угоду про постачання до Іраку більше двох тисячах автомобілів “КРАЗ”. Крім того, В. Ющенко відзначив початок переговорів на урядовому рівні щодо співпраці в різних галузях, зокрема в сільському господарстві та розвідці родовищ нафти і газу.

На сучасному етапі розвитку взаємовідносин України з Іракською державою першочергового значення набуває завдання опрацювання найбільш перспективних та сучасних форм економічної та науково-технічної співпраці. Це може бути, насамперед, робота міжурядових спільних комісій з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва, розробка довгострокових програм співробітництва тощо.

Новими кроками в опрацюванні найперспективніших напрямів взаємовигідного співробітництва України з арабськими країнами Перської затоки стали офіційний візит в Україну міністра закордонних справ Держави Кувейт шейха М. С. Аль-Сабаха та генерального секретаря Ради співробітництва арабських держав Перської затоки А. бін Хамада Аль-Атїї (червень 2004 р.). Враховуючи той факт, що міністр закордонних справ Кувейту є

головою наглядової ради Кувейтського фонду арабського економічного розвитку, провідною темою переговорів стало співробітництво в інвестиційній сфері. Під час зазначених візитів значну увагу було приділено актуальним питанням міжнародної політики, зокрема близькосхідного процесу, ситуації в Іраку, боротьби з міжнародним тероризмом. Примітно, що високими урядовцями арабських держав Перської затоки було високо оцінено зважену і конструктивну позицію України у близькосхідному питанні та її внесок у забезпечення стабілізаційних процесів в Іраку.

Нинішня політична ситуація на Близькому Сході та безпосередньо в регіоні Перської затоки вимагає здійснення комплексу заходів організаційного, політичного та аналітично-прогнозного характеру, спрямованого на збереження позицій Української держави у Близькосхідному регіоні з урахуванням тих змін і тенденцій, що відбуваються, та вирішення всього спектра нагальних питань близькосхідного регіону в цілому. Тому необхідно забезпечити подальшу активну роль України у реалізації міжнародних зусиль, спрямованих на нормалізацію ситуації в Іраку та відновлення економіки цієї країни на новому етапі її розвитку після передачі суверенітету іракському уряду.

Прагнення української сторони активізувати свої економічні та політичні відносини з країнами Перської затоки є сприятливим фактором для посилення співпраці нашої держави з країнами Європейського Союзу в регіоні затоки. До пріоритетних напрямків співробітництва України з трансатлантичною спільнотою в Перській затоці слід віднести такі:

- участь України у створенні нової системи регіональної безпеки у Середземноморсько-Каспійсько-Близькосхідному просторі;
- співпраця України зі США, ЄС та НАТО у стабілізації ситуації, відновленні економіки в Іраку;
- співробітництво України з Євросоюзом в рамках здійснення єдиної європейської енергетичної стратегії, формування сталої системи європейської енергетичної безпеки, коли наявні та потенційні можливості України як країни-транзитера можуть бути використані у реалізації подальших кроків на шляху до енергетичної інтеграції Європи та Близького і Середнього Сходу [Грикевич 2005].

Серед найбільш важливих та перспективних спільних українсько-європейських проектів потрібно виділити нафтопровід

Одеса–Броди–Плоцьк, який здатний з часом постачати до Європи іракську нафту. Серйозні перспективи має співпраця України з Євросоюзом у будівництві трансарабського газопроводу, а також реалізація спільних проектів щодо розробки нафтових родовищ в Іраку разом із американськими та європейськими компаніями. У цьому контексті важливе значення матимуть підсумки участі української делегації в роботі Іракського нафтохімічного саміту (вересень 2007 р., Дубаї – Об'єднані Арабські Емірати) відповідно до планів міжнародної Програми розвитку Іраку.

Окрім того, потрібно врахувати, що урядом та парламентом Іраку закінчується робота над розробкою та ухваленням закону про нафту, утворенням системи управління нафтовою галуззю країни, що відкрис широкі можливості для активізації роботи безпосередньо з іракською владою як на федеральному, так і на місцевому рівнях. Також потрібно вже сьогодні розпочати реалізацію комплексу цілеспрямованих кроків, розрахованих як на активне сприяння України у створенні необхідних політичних та безпекових передумов транспортування іракської нафти у середньостроковій перспективі територією України до Європи, а також на модернізацію та розширення переробних потужностей Надвірнянського та Дрогобицького НПЗ.

Розробка довгострокових планів економічного та науково-технічного співробітництва України з країнами Близькосхідного регіону потребує сьогодні врахування глибоких трансформаційних зрушень та модернізаційних процесів, а також загострення конкурентної боротьби за близькосхідний ринок між багатьма країнами світу. У цьому контексті, для збереження і зміцнення економічних позицій в регіоні, Україні необхідно працювати над зміною структури експорту і послуг на ринки країн Перської затоки, переорієнтовуючись, передусім, на високотехнологічну продукцію та нарощуючи експорт науково-технічних, інжинірингових, інформаційних, освітніх та інших послуг. Перспективними в цьому плані є продукція космічної, авіаційної галузей, багато видів продукції машинобудування, суднобудівної галузі тощо. Також слід ефективно використовувати можливості зон вільної торгівлі, преференційних режимів, індустріальних зон, посередницького потенціалу окремих впливових арабських країн для просування і закріплення на ринках інших, а також перспективних форм продажу навіть традиційних для України товарів (про-

дукція металургійної промисловості) за новими маркетинговими схемами тощо.

Важливого значення в найближчій перспективі для України має набути вивчення і використання кращого досвіду США, Євросоюзу, Росії, Китаю, Індії та інших держав у розвитку їхнього співробітництва з країнами Близького Сходу та безпосередньо Перської затоки.

Так, з урахуванням широкомасштабних планів щодо створення найсучасніших навчально-наукових закладів в Саудівській Аравії, Об'єднаних Арабських Еміратах, кращі науковці, вищі навчальні заклади США та Європи не лише беруть активну участь у розробці навчальних програм, учбових планів для нових арабських вузів, але й активно працюють над створенням своїх філій безпосередньо на Близькому Сході. У цьому плані кращі українські технічні вузи з великою користю для себе і для держави також могли б відкривати подібні філії в країнах Перської затоки, перш за все, в Іраку, який сьогодні прагне не лише відбудувати свою економіку, але й відродити освітній потенціал. Також потрібно вивчити сучасний досвід Росії щодо активного залучення інвестицій з країн Близькосхідного регіону. Так, під безпосереднім патронатом прем'єр-міністра Російської Федерації В. Путіна завершується створення російсько-арабського приватного банку. Такий банк не є першою російсько-арабською структурою у сфері інвестиційного співробітництва. Окрім нього, створені також Інвестфонд та Транснаціональна компанія з питань взаємних інвестицій між Росією та Організацією Ісламська Конференція.

Вивчення та впровадження такого досвіду набуває особливої актуальності для української держави на сьогоднішній день, адже українська економіка гостро потребує довгострокових та широкомасштабних інвестицій.

Необхідно створити систему державної підтримки, гарантій та страхування, налагодити відповідне інформаційне та консалтингове забезпечення економічної діяльності в регіоні Перської затоки для українського бізнесу і підприємництва, механізми кредитування українського експорту. Важливу роль у цьому плані може відіграти створення Українсько-арабської комерційної палати, головним завданням якої має стати надання відповідних консалтингових послуг, проведення семінарів, тренінгів, випуск необхідної довідкової продукції, сприяння у встановленні контактів між українськими та арабськими бізнесменами тощо.

Реалізація вищезазначених пропозицій сприятиме, на нашу думку, просуванню національних інтересів України на Близькому Сході, в цілому, та регіоні Перської затоки, зокрема, з урахуванням особливостей сучасних геополітичних процесів у регіоні.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гриякевич Н. Й.* До питання про розвиток напрямів української зовнішньої політики: сучасність і перспективи // **Стратегічна панорама**. 2005, №3.
2. В. Ющенко виступає за налагодження тіснішої співпраці між Україною та Іраком // www.president.org.ua.
3. *Сарсекеєв М.* Перспективы развития Казахстана и потенциальные угрозы нестабильности // **Евразийское сообщество**. 2006. № 1.
4. Ющенко підписав розпорядження про делегацію, що поїде в Ірак // www.ua.proua.com.
5. Ющенко пропонує особий статус україно-іракських відносин // www.newsukraine.com.ua.